

Un salconduit reial per a En Cristòfor Colom

Autor: Pep Mayolas

Data de publicació: 25-09-2021

En un treball de fa anys, En Pep Mayolas traçava una hipòtesi força versemblant sobre l'origen i el propòsit de la carta del rei Joan II de Portugal a En Cristòfor Colom, un document que diversos estudiosos de la qüestió colombina no han dubtat a denunciar com «d'una falsedat absoluta i evident».

Per regla general, una mentida es torna més creïble conforme més s'assembla a la veritat que pretén substituir. O, dit d'una altra manera: per construir una bona mentida, és aconsellable de teixir l'engany amb les fibres de la realitat, i així fer que l'ensarronada assoleixi un cert nivell de versemblança. La famosa carta del rei Joan II de Portugal a En Cristòfor Colom constitueix, al nostre parer, un model pràctic de com fabricar una gran mentida amb una «mínima» distorsió de la veritat. La carta, tal com ens la transcriu l'historiador Juan Manzano Manzano, és la següent:

«A Xpouam Collon nosso espicial amigo, en Seuilha.

“Xpoual Colon. Nos dom Joham, per graça de Deus, Rey de Portugall, é dos Algarues daaquê e dallê mar em Africa, senhor de Guinee, vos enuyamos muyto saudar. Vymos a carta que Nos screpuestes: e a booa vontade e afeição que por ella mostraes teerdes a nosso serviço, vos agardeçemos muyto. E quanto a vossa vynda ca certo assy pollo que apontaaes como por outros respeitos pera que vossa industria, e boô engenho nos sera necessario nos a desejamos e prazernos ha muyto de vyrdes porque em o que a vos toca se dara tal forma de que vos devaaes ser contente. E porque por ventura teerees alguû rreção de nossas justiças por razom dalguûas cousas a que sejaees obrigado Nos por esta nossa carta vos seguramos polla vinda stada e tornada que nom sejaees preso rreteudo acusado citado nê demandado por nenhuûa cousa ora seja ciuil ora crime de qualquer qualidade. E polla meesma mandamos a todas nossas justiças que o cumpram asy e portanto vos rogamos e encomendamos que vossa vynda seja loguo e pera ysso nô tenhaes pejo alguû e agardeceruolomemos e teeremos muyto em serviço. Scripta em Avis a XX dias de março de 1488. El Rey».[1]

En Caius Parellada, en el seu magistral Colom venç Colombo, i molt abans d'enfilellar brillantment la tesi de l'enllaç del Descobridor amb la infanta Felipa de Coïmbra, ja incloïa aquesta carta dins la llista dels documents colombins falsos recusats pel Dr. Ulloa: «la Institució del “Mayorazgo”, el document Asseretto, la lletra del rei Joan II de Portugal (...)». Tots aquests documents són d'una falsedat absoluta i evident, i això a part, han estat denunciats per altri, ja fa molts anys. (...) Quant a la lletra d'en Joan II, la seva recusació fou obra dels erudits portuguesos Luciano Cordeiro (1875) i Brito de Riveiro (1902), i més tard per Vignaud», «un dels asos del genovisme».[2] I en efecte, una lletra reial tan significativa com aquesta no apareix, segons l'Ulloa, en cap inventari dels papers d'En Colom confiats al pare Gorricio, ni en el catàleg d'En Ferran Colom, ni en alguns incidents del plet del Mayorazgo.[3] Més modernament també han dubtat de l'autenticitat d'aquesta missiva reial especialistes portuguesos com En Pinheiro Marques,[4] o els titulars d'un blog de pseudohistòria[5] —segons que l'intitulen els autors mateixos—, davant l'exòtic encapçalament A Xpouam Collon nosso espicial amigo, l'ambigüitat del contingut de la carta o les sospitoses vacil·lacions ortogràfiques del document original,[6] que en la transcripció d'En Juan Manzano sembla que han estat endreçades.

Per a nosaltres, no cal dir-ho, la carta tal com la coneixem només és un dels múltiples instruments al servei de la manipulació castellana que envolta la vida del Descobridor: ni creiem que En Cristòfor Colom s'estigués a Sevilla, ni era un espicial amigo del rei Joan II, ni li calia cap salconduit per transitar els dominis de la corona portuguesa. Al mateix temps, però, sembla massa inspirada, massa específica i ben afinada, en alguns sentits, com per ser falsa del tot. Ans al contrari: hi ha una part rellevant del text que probablement s'emmiralla en la veritat i enllaça amb una situació que ens és coneguda. Quan llegim: E porque por ventura teerees alguũ rreço de nossas justiças por razom dalguũas cousas a que sejaees obrigado, ens hem de demanar per quins motius podia recelar En Colom de ser preso, rreteudo, acusado, citado o demandado en trepitjar territori portuguès. A quines cousas estaria obrigado perquè el rei pensés que el navegant havia de témer el pes de la justícia reial? La vaguetat de les notícies que ens han arribat sobre l'estada d'En Colom a Portugal obre un ric ventall de possibilitats d'especulació, ventall que no explorarem perquè una observació d'En Luciano Cordeiro, facilitada per En Jordi Bilbeny, sobre aquesta pretesa carta del rei de Portugal, ens permet de descartar unes quantes hipòtesis i centrar-nos en la més congruent, des del nostre punt de vista. Diu En Cordeiro: «Aquesta carta no és pas una invitació com han dit totes les biografies d'En Colom. És, al contrari, una acceptació».[7] I en la mateixa nota explicativa, l'erudit portuguès cita un estudiós espanyol anomenat M.R. Pinilla, qui també troba que «aquella carta no és, como ha estat dit per tothom, una invitació, és una aceptacion obligeante com diuen els francesos, però una acceptació. En Cristòfor Colom havia escrit al rei bo i mostrant-li voluntat i complaença de posar-se al seu servei i deixant-li entreveure la possibilitat del seu retorn a Portugal. No hi ha cap dubte sobre això».[8] Més endavant, recalca encara En Cordeiro: «Aquesta lletra no és pas una invitació, és una resposta benèvola a una altra carta d'En Colom, l'acceptació de l'ofertament dels seus serveis i un salconduit per al seu retorn a Portugal».[9] Les coherents observacions dels senyors Cordeiro i Pinilla ens encaminen. Resta prou palès que el document és una lletra d'acceptació de serveis i alhora un salconduit. Però ara hem de demanar-nos quin sentit tenia que En Colom oferís els seus serveis al rei de Portugal, si ja havia estat al seu servei, i que el rei ho acceptés tan falaguerament, com si fos cosa primigènia. En aquest clima de cordialitat i concòrdia, En Colom hauria d'haver descobert Amèrica per als portuguesos. Però sabem que no ho va fer. I això ens du a la pregunta següent: Què passaria si la versió original d'aquest salconduit en resposta a una lletra prèvia del futur Descobridor no hagués estat redactada pels escrivans del rei de Portugal, sinó pels del rei Ferran II de Catalunya i Aragó?

De cop i volta, tota la carta (llevat de la data, l'encapçalament i la signatura) pren un sentit ple i rodó. En una lletra que avui hem de considerar perduda, l'antic revolucionari[10] contra Joan II de Catalunya-Aragó, pare del Rei Catòlic, el cavaller i ambaixador barceloní Joan Colom, hauria ofert al sobirà de Catalunya la seva voluntat de reconciliació per passar al seu servei en una empresa que havia de dur beneficis tant a la Corona com al qui la dugués a terme. D'alguna manera prou explícita, En Joan Colom hauria demanat certes garanties per tornar a Catalunya i entrevistar-se cara a cara amb Ferran II, ara rei, però que anys enrere havia arribat a estar en perill i proscrit[11] —en un Principat del qual figurava com a príncep hereu!— per obra i causa, entre d'altres, del corresponsal que ara gosava sol·licitar-li audiència i patrocini. I la resposta del rei és plena de matisos suggeridors que hom no pot deixar de discernir avui, un cop sabut el desenllaç de la Història. La missiva es torna tan eloqüent que no ens resistim a traduir-ne el corpus central.

Després de l'encapçalament i la salutació, “Nós, Don Ferran, per gràcia de Déu, Rei de Castella i d'Aragó, etc..., la lletra continuaria: “Veiérem la carta que ens escrivíreu, i la bona voluntat, i estímem que per ella mostreu tenir-vos al nostre servei, us ho agraïm molt. I que per la vostra vinguda ací, tant així per allò que apuntàveu com per altres aspectes per als que la vostra indústria i bon enginy ens serà necessari, Nós desitgem i ens ha de plaure molt que vingueu, perquè en allò que a vós pertoca es donarà de tal forma que vós hagueu de ser content. I perquè per ventura tinguéreu algun recel de nostres justícies per raó d'algunes coses a què fóreu obligat, Nós, per aquesta carta nostra, us assegurem per la vinguda, estada i tornada que no sereu pres, retingut, acusat, citat ni demandat per cap causa ja sia civil o criminal de qualsevol qualitat. I per la mateixa manem a totes les nostres justícies que ho compleixin així i per tant us preguem i encomanem que la vostra vinguda sia prest, i per això no tingueu cap recança, i us ho agraïrem i ho tindrem molt en servei. Escrita a...., el 20 de març de 1485 (suggeriment). El Rei”.

La lectura d'un salconduit adreçat en aquests termes a En Joan Colom i signat pel rei de Catalunya-Aragó ens permet d'entrellucar unes quantes coses, a saber: a) És la resposta a una petició (Veiérem la carta que ens escrivíreu), feta per algú a qui el rei Ferran ha d'agrair la deferència de voler posar-se al seu servei (i la bona voluntat, i estimem que per ella mostreu tenir-vos al nostre servei, us ho agraïm molt). Aquesta demostració de bona voluntat ens indica que es tractava d'algú que era estranger, i per això no tenia l'obligació d'estar al seu servei, o bé que es tractava d'un súbdit del rei que es trobava en desservei, i ara, novament, vol tornar a servir el monarca. O tal vegada les dues coses alhora: un antic súbdit en desservei que ara podia presentar-se com a estranger. I si el rei ho celebra manifestament (repeteix us ho agraïrem i ho tindrem molt en servei), és que estem parlant d'un personatge important (un Infant d'una altra cort reial, per exemple), o tal vegada d'un antic súbdit en rebel·lia contumaç (per ventura tinguéreu algun recel de nostres justícies per raó d'algunes coses a què fóreu obligat) qui, arribat a certa alçada de la seva vida, mostra la voluntat de reconciliar-se mitjançant una prestació especial al seu senyor natural. Notem b) que la carta atorga la garantia per a la vinguda, l'estada i la tornada (Nós, per aquesta carta nostra, us assegurem per la vinguda, estada i tornada). Això ens indica que es tracta d'algú que pertany a un indret exterior als regnes de Ferran II, i el rei entén que, en acabat dels serveis o empreses que ha tingut la deferència d'oferir, tornarà al lloc —a la cort portuguesa— al qual pertany. Si més no, el fet de garantir-li la tornada atorga a En Colom la facultat d'escollir si vol retornar al lloc d'allà on prové i on ara no presta servei al monarca de Catalunya. Aquesta facultat d'escollir no és assenyalada a la carta com una gràcia que concedeix el rei Ferran, sinó que més aviat hi apareix com un dret no negociable, inherent a la condició del personatge, una condició que deu ser d'alta dignitat, com ha argumentat llargament En Jordi Bilbeny.[12] Perquè c) el rei ha rebut una proposta concreta (la vostra vinguda ací, tant així per allò que apuntàveu), es mostra receptiu (Nós desitgem i ens ha de plaure molt que vingueu), i respon a la deferència d'En Colom tot garantint-li que qualsevol acord es tancarà prioritant la satisfacció personal de l'Almirall (perquè en allò que a vós pertoca es donarà de tal forma que vós hagueu de ser content).

Com veiem, doncs, al capdavant, el to que presideix tot el salconduit és el d'una resposta agraïda a una invitació o proposta prèvia, tal com assenyalaven En Cordeiro i En Pinilla. I aquí sí que la qualificació de nostre especial amic, que tant grinyola en la carta de Joan II de Portugal al llaner genovès Colombo, pren un caire molt més versemblant. De fet, aquesta expressió la tenim documentada en una altra carta de la dècada següent, a la mateixa cort, que el cardenal Pedro González de Mendoza (l'anomenat «tercer rei d'Espanya») adreçava al cosmògraf català Jaume Ferrer de Blanes el 26 d'agost de 1493: «Jaume Ferrer, special amic: Nós voldríem parlar amb vós algunes coses que calen: per açò vos preguem que vista aquesta lletra nostra, partiu i vingueu aquí a Barcelona, i porteu amb vós el mapa mundi i altres instruments, si en teníeu, tocants a cosmografia. A Barcelona, avui dilluns vint-i-sis d'agost de noranta-tres».[13] Aquest tractament d'«especial amic» a un altre navegant expert i cosmògraf prestigiós per part d'un alt personatge de la cort s'afegeix als arguments per reblar que el salconduit que rebé En Colom s'havia gestat a la cort dels Reis Catòlics.

Notem, per tant, que després d'un encapçalament com ara «A Dom Johan Xpofrens Colom, Infant de Portugal», i el seguit de títols o dignitats que la condició d'Infant duugués associada, l'expressió «nostre especial amic» duria incorporada tota una càrrega de connotacions subtils, no gens desproveïdes d'ironia diplomàtica. I tant que n'era, d'especial, com hem vist, aquest amic del Rei Catòlic!

Tot referint-se a la primera audiència que tingué amb els Reis Catòlics, el 20 de gener de 1486,[14] En Colom mateix diu que els «convidà amb l'empresa de les Índies», i En Manzano remarca —admirat per la condescendència senyorial que traspuja el plebeu genovès— que «convidar» és el terme predilecte[15] de l'Almirall, perquè el fa servir més d'un cop. No és difícil de copsar que el mot ens dóna una noció cabal del rang d'En Colom, Infant de Portugal, membre de la reialesa que no té cap necessitat de posar-se al servei d'altres sobirans, però que per alguna raó personal, o una contrapartida de caire polític, o religiós, o tot plegat alhora, cal entendre, els «convida» a l'empresa. En un «Testimoni de reclamació i protesta» dins els Plets colombins, En Jaume Colom declara que el seu pare «no era vassall ni súbdit de ses Alteses, sinó que per servir-los els oferí l'empresa d'aquestes parts...»,[16] i per bé que podria tractar-se d'una interpolació del censor per abonar la tesi genovista, no ens podem estar de constatar que, efectivament, l'Infant de Portugal Joan Colom no era ni súbdit ni vassall d'aquells qui busca com a patrocinadors, si més no a l'època que els va convidar a l'empresa americana. I això no treu que En Colom estigui dient la veritat quan en el Memorial de 1494 escriu que els Reis són els seus senyors naturals,[17] atès que ell havia nascut a Catalunya i era natural dels seus regnes.

Hom comprova, aleshores, amb quina facilitat pot atribuir-se al Descobridor la doble condició d'estranger —per la seva dignitat reial portuguesa adquirida per via matrimonial— i, alhora, la de súbdit natural dels Reis Catòlics, sense faltar a la veritat en cap cas. La censura es devia inspirar en aquesta condició dual d'estranger i súbdit natural per fer-lo genovès i plebeu, però en el seu joc de miralls grotescos, unes traces de la realitat trèmula sempre s'acaben escolant a les cròniques, encara que sigui en forma de símil innocu, com quan En Roselly de Lorgues descriu la primera audiència, també, d'En Colom amb els Reis i destaca que «es presentà no pas encongint ni amb humilitat, sinó amb majestat i

franquesa, més aviat un sobirà disfressat que parla amb els seus iguals que no pas un pobre pretendent».[18] Més endavant, el mateix autor insisteix en el capteniment reial d'En Colom quan l'Almirall s'encastella en les seves condicions: «Havent dit quin era el seu desig, mantenia la seva paraula com un rei. En les seves converses amb els sobirans, (...) sempre tractà amb ells com d'igual a igual, i ara que arribava el moment de complir la seva missió, els seus fets no desmentien les seves paraules».[19] La referència a la hipotètica recepció amb el rei de Portugal tot just retornat de la Descoberta és simptomàtica, també: «L'acollida singular que li dispensà Joan II excedí els honors tributs anteriorment, perquè rebent-lo com a príncep de la sang, li manà que s'assegués i es cobrís en sa presència».[20] Què és un príncep de la sang si no un familiar del rei? I encara En de Lorgues, en l'esplèndid report de la rebuda dels Reis a En Colom a Barcelona, assenyala: «Arribà a la fi En Colom, tan modest amb la seva magnífica vestimenta (...). Semblava que l'esplendor del triomf (...) envoltava la seva cabellera argentada amb una aurèola divina (...). En entrar al saló el revelador del nou món, com impel·lits per un impuls secret, els Reis s'alçaren i feren el gest d'avançar tot estenent-li les mans, que ell, com a bo i lleial, volgué besar genoll en terra. Però no només no li ho permeteren ses alteses, sinó que dona Isabel el convidà a asseure's a prop d'ella (...). I no volgué ocupar el seu tron fins que En Colom s'hagué cobert com un gran d'Espanya, i s'hagué assegut».[21] També En Charles Duff, extractat per En Parellada, ens recrea aquest moment: «Quan Colom s'hi va atansar, els Reis es posaren dempeus per rebre'l, talment com si fos un sobirà estranger... L'escena és de les més memorables que registra la història...».[22]

Com bé veiem, doncs, i així ho hem apuntat, es trasllueix que En Colom era membre d'una casa reial estrangera, i la rebuda dels Reis «només» retia els honors pel que feia al cas: l'Infant català de Portugal havia superat els recels dels sobirans i de la cort, les demores malintencionades, les intrigues i els entrebancs, la gran distància oceànica, havia vençut la fam, les malalties, les tempestes i les dissorts i la seva edat proveïda, havia complert les seves promeses i s'havia fet creditor de les dignitats que tenia estipulades per contracte, tot plegat fent exhibició d'una voluntat tan extraordinària i una fe en si mateix tan inusualment tenaç, que van convertir-lo en una llegenda vivent.

A tall de cloenda: el veritable salconduit d'En Ferran el Catòlic a l'antic rebel català Joan Colom podria datar-se, aleshores, a cavall entre l'hivern i la primavera de 1485, cap al 20 de març, si ens atenim a la data de la missiva i a la convenció generalment acceptada d'aquest any com el de l'arribada d'En Colom al servei dels Reis Catòlics. La datació es reforça quan veiem que al cap de poques setmanes, «el 9 d'abril del 1485, el governador de Catalunya expedí un guiatge a “mossèn Lluís Colom”, per tal que no pogués ésser molestat en persona ni en béns».[23] D'aquesta manera, els Colom es preparaven per tornar a Catalunya i com a antics rebels —per bé que la submissió d'En Lluís i la seva esposa Elionor Serra ja havia estat acceptada pel pare del Rei Catòlic, Joan II, des del desembre de 1478—[24] necessitaven cartes de garantia per si algun vell adversari de la guerra, o qualsevol autoritat al servei del rei, els tenia encara per declarats en rebel·lia i gosava emprendre'ls.

Com és obvi, la censura espanyola podria haver optat per fer desaparèixer aquesta carta de Ferran II sense cap escrúpol, tal com va fer fonedissa la lletra prèvia d'En Colom. Però, rumiant-ho bé, deurien concloure que tot traduint-la al portuguès gairebé fil per randa i transformant-la en un salconduit del rei lusità, segurament reforçaven la noció del genovès plebeu que fugí apressadament de la cort havent comès alguna irregularitat greu, mereixedora de presó o d'algun càstig pitjor, tal vegada. S'aprofitava l'avinentesa, així, per esborrar el parentiu del Descobridor amb la casa reial lusitana en anomenar-lo nosso espial amigo, uns termes en els quals Joan II de Portugal mai no s'hauria adreçat a un familiar, i que han desvetllat sospites en la majoria dels analistes d'una expressió tan inusual entre les fórmules corteses de la correspondència règia. D'altra banda, amb la inclusió darrere de A Xpouam Collon nosso espial amigo, de l'ortopèdica cueta en Seuilha, se situava el Cristóbal Colón genovès a Castella, tal com convenia a la Història manipulada. Al mateix temps, en datar la lletra el 20 de març de 1488, s'aconseguia l'efecte d'esborrar, també, tota conjectura de participació del futur Descobridor en l'expedició portuguesa al Cap de Bona Esperança, cosa que hauríem de tenir per probable, tal com suggeríem en un altre treball.[25] Només remarcar, en darrer terme, que aquest salconduit reial de Ferran II al Descobridor representa un indici poderós conforme l'antic rebel Joan Colom i Bertran hauria ofert els seus serveis al Rei Catòlic a cara descoberta, és a dir, sense amagar la seva identitat. I el monarca va acceptar la proposta amb plena consciència, en tot moment, de qui hi havia rere la personalitat d'aquell que es feia dir Cristòfor Colom.

Pep Mayolas

Notes bibliogràfiques:

[1] JUAN MANZANO MANZANO, Cristóbal Colón. Siete años decisivos de su vida. 1485-1492, Ediciones de Cultura Hispánica, Madrid, 1989, 2ª edició, p. 207-208.

[2] CAIUS PARELLADA i CARDELLACH, Colom venç Colombo, Aleu & Domingo, S.L., Barcelona, 1986, p. 72 i 226.

[3] Ídem, p. 73.

[4] ALFREDO PINHEIRO MARQUES, A maldição da memória do Infante Dom Pedro e as origens dos descobrimentos portugueses, Centro do Estudos do Mar, Figueira de Foz, 1994, p. 292.

[5] <http://ph-colombina.blogspot.com/2006/12/carta-de-1488-de-d-joo-ii-cristvo.html>

[6] Ídem.

[7] LUCIANO CORDEIRO, De la part prise par les Portugais dans la Découverte de l'Amérique; Pacheco & Carmo, Libraires-Éditeurs, Lisboa; i Veuve J.P. Aillaud, Guillard & C^a, París, 1876, p. 17, nota 28.

[8] Ídem.

[9] Ídem, p. 17-18, nota 28.

[10] LLUÍS ULLOA, Noves proves de la catalanitat de Colom, Llibreria Oriental-Americana, Maisonneuve Frères, París, 1927, p. 100-103.

[11] MARQUÉS DE LOZOYA, Historia de España, Salvat Editores, S.A., Barcelona, 1967, tom III, p. 65.

[12] JORDI BILBENY, Cristòfor Colom. Príncep de Catalunya, Edicions Proa, ECSA, Barcelona, 2006.

[13] PERE CATALÀ i ROCA, Colom i el món català, Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1993, p. 292.

[14] JORDI BILBENY, ob. cit., p. 48.

[15] JUAN MANZANO MANZANO, ob. cit. p. 68.

[16] Ídem, p. 68, nota 9.

[17] JORDI BILBENY, ob. cit. p. 137.

[18] ROSELLY DE LORGUES, Historia de Cristóbal Colón y de sus viajes, Eduardo Gautier, Editor, Cadis, 1858, p. 90.

[19] Ídem, p. 116-117.

[20] Ídem, p. 248.

[21] Ídem, p. 264-265.

[22] CAIUS PARELLADA i CARDELLACH, ob. Cit., p. 112.

[23] PERE CATALÀ i ROCA, ob. cit. p. 79.

[24] Ídem, p. 79.

[25] PEP MAYOLAS, “El portuguès João Infante i l’Infant de Portugal Joan Colom i Bertran” dins Fins que en Colom begui a galet, Llibres de l’Índex, Barcelona, 2012, p. 61-70.